

Över tröskeln

Tillgänglighet på kyrkogård och i kyrka
Rapport 2013-2016

Över tröskeln

INNEHÅLL

Bakgrund	4
Inledning	5
Arbetsinsatser inom projektet	6
Slutsatser/erfarenheter	11

Bilagor

- Bilaga 1: Handledning
- Bilaga 2: Tillgänglig Tingstäde kyrka
- Bilaga 3: Rapport 2015 (utan bilagor)

Över tröskeln – tillgänglighet på kyrkogård och kyrka

Bakgrund

Kyrka och kyrkogård besöks av ett stort antal människor under årets alla tider. Flera av besökarna har inte full rörlighet, hörsel eller syn. Detta i kombination med dålig belysning, svåröppnade portar, hindrande gångmaterial och nivåskillnader leder i värsta fall till att personer med funktionsnedsättningar inte kan besöka kyrka eller gravgård. Enligt Boverkets Byggregler skall enkelt avhjälpta hinder undanröjas för att förbättra tillgängligheten i offentlig miljö.

Syfte

Syftet med projektet är att utreda hur man kan åstadkomma tillgänglighet i kyrkor och på kyrkogårdar utan alltför höga kostnader och ingrepp i den kulturhistoriskt värdefulla miljön. Hur man kan förmedla i vilken mån kyrkan är tillgänglighetsanpassad för besökare och brukare.

Mål

Att utarbeta förslag och strategier för förbättrad tillgänglighet i kyrkor och på kyrkogårdar. Sammanställning av en praktisk handledning med råd och goda exempel. Att genomföra informationsinsatser samt ta fram en digital tillgänglighetsguide till de gotländska kyrkorna.

Målgrupp

Församlingar.
Besökare till kyrkor och kyrkogårdar.
Antikvarier, projektörer och entreprenörer som arbetar med kyrkliga miljöer.

Inledning

Arbetsgruppen på Gotlands Museum anser att projektets arbetsprocesser, som inneburit många samtal med kyrkliga företrädare, givit en god överblick av problematiken kring arbetet med tillgänglighet i de gotländska kyrkorna. Vi tror att den handledning som tagits fram kan fungera som ett bra stöd för församlingarnas eget arbete, men frågeställningarna måste förankras i den lokala organisationens normala arbete och vara en stående punkt på dagordningen.

På många sätt har fokusering skett kring den tydligaste frågan inom spektret av tillgänglighetsfrågor, hur man som funktionsnedsatt överhuvud kan ta sig in i kyrkorna. Det har givetvis att göra med att det är denna fråga som är mest aktuell på församlingsnivå, vilket i sin tur är relaterat till våra gamla kyrkors svårigheter med höga trösklar, gamla dörrar osv. Hade projektet bedrivits i t.ex. Småland, eller andra landskap med många 1800-talskyrkor, skulle frågeställningarnas tyngdpunkt blivit en annan. För tillgänglighetsprojektet i de gotländska kyrkorna medför detta att frågor relaterade till informationstavlor, belysning, parkering mm. har fått en lägre prioritet. De fallstudier vi bedrivit har anpassats till församlingarnas behov. De flesta frågeställningarna för en bättre tillgänglighet har dock getts en rimlig och nödvändig plats i den handledning som skrivits.

Denna rapport sammanfattar tidigare utförda arbetsmoment med tyngdpunkt på det som utförts och avslutats 2016. Mer detaljerade uppgifter kring föregående års arbete finns i rapport daterad 2015 (se bilaga).

Arbetsinsatser inom projektet

Nedan görs en sammanfattning av de arbetsinsatser som utförts inom projektet och några avslutande kommentarer relaterade till erfarenheter som projektet givit samt några framåtblickande synpunkter.

Handledning:

I projektbeskrivningen ingick som ett mål att sammanställa en handledning med råd och goda exempel. Handledningen som utarbetades och distribuerades i februari 2016 är i första hand riktad till församlingen och dess ledning men också till klockare/vaktmästare som ofta har en gedigen erfarenhet om hur de egna kyrkorna fungerar i praktiken men också är de personer som ofta funderar kring hur tillgängligheten ska förbättras och också utför det praktiska arbetet.

I Endre finns en hårdgjord kalkflissatt trädgårdsgång som om den är välldagd ger ett bra underlag för tex. rullatorer. För en ensamkommande rullstolsburen person är en öppen grind ett välkomnande tillstånd, som underlättar vägen in till kyrkan.

Digital tillgänglighetsguide:

Denna del av projektet syftade till att få fram en digital tillgänglighetsguide för de Gotländska kyrkorna. Den år 2012 nedlagda kommunala digitala tillgänglighetsguiden inkluderade uppgifter om de gotländska kyrkorna. Inom projektet har funnits förhoppningar att få möjlighet ta över dessa data för att kommunicera på annan plats. Förhandlingar med Region Gotland ledde till att ett överförande av materialet utan ekonomisk ersättning godkändes. När den tekniska proceduren skulle påbörjas upptäckte dock regionens handläggare¹ att vissa data inte fanns eller var blockerade från den som tillverkat databasen. Inom projektet fanns då inte möjligheter att gå vidare eftersom projektbeskrivningen inte omfattade inköp av denna typ av material. Uppgifterna i databasen började då också bli ålderstiget.

Kunskapsseminarium:

I slutet av november 2015 hölls Viklau församlingshem ett seminarium i samarbetet med Visby stifts brandskyddsprojekt där ett trettiotal personer från församlingarna närvarande. På seminariet presenterades handledningen "Tillgängligare i Visby stift". De församlingar som var representerade fick också med sig egna exemplar av broschyren. Intresset var stort med flera följdfrågor och diskussioner om tillgängligheten i de gotländska kyrkorna. Handledningen och dess innehåll togs emot med entusiasm och deltagarna var rörande överens om att det är viktiga frågor att arbeta med. Några av deltagarna tyckte att det hade varit bra om man kunde presentera ännu fler exempel på hur man kan lösa frågor rörande tillgänglighet.

¹ Per Wahlgren

Fallstudier:

Inom projektet har givits möjligheter till fallstudier där förslag till lösningar kunnat presenteras och lösningar prövas praktiskt. Två kyrkor, med aktuella allmängiltiga tillgänglighetsproblem, har valts ut för att inom projektets ram ta del av förslag till anpassning, varav det ena också genomförts praktiskt. De utvalda kyrkorna, Fårö kyrka och Tingstäde kyrka, representerar problem med gamla dörrar och behov av utvändiga och invändiga ramper.

Automatisk dörröppnare på Fårö kyrka:

På Gotland fanns endast en kyrka – S:ta Maria i Visby, som har en minsta acceptabel nivå för tillgänglighet, där en funktionshindrad (här: person i rullstol) utan alltför stora svårigheter själv kan ta sig in i kyrkan utan hjälp. Det finns ganska många ramper för tillgänglighet ute i sockenkyrkorna men ingen av dessa är anslutna till dörrar som kan öppnas av en kraftigt funktionsnedsatt person i rullstol.

Ny dörr med automatisk dörröppnare i Fårö kyrka. Foto innan slutmålning utförts.

Efter genomgång av landsbygdens kyrkor för att finna en lämplig plats för praktisk tillämpning av förhöjd tillgängligheten befanns Fårö kyrka vara den bästa. Projektet beslutade att pröva en anpassning av befintlig dörr för automatisk öppning.

Förutsättningarna vid Fårö kyrka var en hög besöksfrekvens, relativ hög tillgänglighetsnivå på kyrkogård och i kyrkan, samt dörrar som inte är medeltida och bedömdes kunna vara möjliga att bygga om för automatisk öppning, eller möjliga för Länsstyrelsen att bevilja utbyte med ersättningsdörr. Inom Norra pastoratet hade då redan diskuterats en åtgärd för att förbättra den befintliga ramp till kordörren, varför processen antogs kunna gå smidigt och snabbt.

Efter konsultationer med försäljare och tillverkare av dörröppnare stod det klart att den befintliga dörren inte kunde användas. Detta berodde i första hand på att det inte fanns ett öppningssystem för två dörrhalvor som rymdes på de befintliga dörrbladens bredd, samt på de gamla gångjärnens inexakthet i sitt lopp. Befintliga dörrhaspar och beslag var inte heller förenliga med låssystemet för den automatiska dörren.

En ny dörr projekterades och ritades som ersättning för den gamla dörren. Denna fick tillstånd av Länsstyrelsen som prövat ingreppet gentemot kulturmiljölagen²

Tillverkning av dörr, montering av dörr och eldon samt målning på plats gav en slutkostnad på omkring 70 000 kronor. Till detta kommer kostnaden för rampen.

Korsarmsdörrens exteriör och den nya rampen som en förhöjning framför dörren.

I samband med Länsstyrelsens hantering av ärendet, som gav incitament till generella funderingar kring tillgängligheten vid gotländska kyrkor, fann man förslaget med en nytillverkad dörr vid Fårö genomförbart. En slutsats var dock att det trots kyrkornas relativa likhet kommer det vara nödvändigt att pröva varje ärende i förhållande till de lokala villkoren. D.v.s. att en ramp med ett utseende vid en kyrka inte med säkerhet kan komma att accepteras på grannsocknens kyrka.

Den praktiska erfarenheten av den nya dörren intill idag, har varit att gruset på grusgången följer med besökare in och hamnar ibland mellan karm och dörrblad, vilket medför störning för dörrfunktionen.

En lösning på detta problem är en annan typ av grus. Det går att mjuka upp det befintliga grusets kanter genom tumling i cementblandare, så att de skarpa stenkanterna inte fäster i mjuka skor.

Vid Fårö finns också andra enkla åtgärder som tillsammans ger en bättre tillgänglighet. Skyltning av den anpassade ingången bör göras. Gruset fram till dörren kan läggas i ett tunnare lager så att underlaget för rullstolar och rullatorer blir fastare. Man kan också ställa upp en grind i kyrkogårdsmuren. Kanske skulle det vara möjligt att förlägga alla vanliga besöksingångar, då det inte är kyrklig förrättning, vid kordörren för att ge alla besökare samma villkor !

² Länsstyrelsens beslut 433-2513-2015 Bifogas.

Ramp och hiss vid Tingstäde kyrka:

Svårigheten att komma in i Tingstäde kyrka har varit uppenbar under en längre tid och kan beskrivas som ett klassiskt tillgänglighetsproblem som församlingarna på Gotland under lång tid arbetet med. Den relativt stora tröskelhöjden ger med nödvändighet en ramp som, med den lagstadgade lutningen på högst 12 cm per meter, blir lång och svår att få diskret och estetiskt underordnad gentemot den vackra portalen.

För att pröva möjligheterna och ringa in kostnaderna för en ramplösning kontaktades arkitekten Daniel Heilborn som även har en antikvarisk utbildning. Hans förslag presenteras i bilaga 2. Heilborns lösning har två stilgrepp som inte prövats tidigare vid gotländska kyrkor. Dels läggs ett genomsiktigt metallgaller över den

befintliga trappan så att den förblir synlig. På detta sätt hoppas han att upplevelseförlusten av den medeltida trappans kulturhistoriska värden blir så liten som möjligt. Höjdskillnaden på insidan övervinns med en golvhiss. Denna lösning har prövats i några Svenska kyrkor men blir ofta ganska dyr, mellan 200 000 och 700 000 kronor beroende på utförande och kompletterande åtgärder som t.ex. smidda trappräcken.

Den sammanlagda kostnaden för förslaget i Tingstäde stannar uppskattningsvis kring 733. 000 kr. inklusive moms. Förslaget har inte lämnats in till Länsstyrelsen för bedömning som ett skarpt förslag.

Golvlift i Växjö domkyrka. Ingreppet i golvet kan göras diskret.

Slutsatser/erfarenheter

Måresultat:

I målen för projektbeskrivningen³ ingick strategier för förbättrad tillgänglighet i kyrkorna och på kyrkogårdar, handledningen, informationsinsatser samt framtagande av en digital tillgänglighetsguide. Arbetsgruppen på Gotlands Museum anser att de tre första målen kan sägas ha uppnåtts medan framtagandet av den digitala guiden misslyckats.

Misslyckandet kan sägas bero på svag insikt i omfattningen av ett sådant arbete, men också på tekniska problem med den kommunala guiden, som projektet hade förhoppningen att kunna överta för att använda och uppdatera. Att upprätta en helt ny guide med de medel som avdelats uppgiften har inte varit möjligt. Erfarenheterna från den kommunala guiden visar att uppdateringen av innehåll och skötseln av guiden krävt ganska stora resurser, vilket också varit orsaken till att den lagts ner. Slutsatsen för projektets räkning är att målsättningen med den digitala tillgänglighetsguiden bara kan ha varit realistiskt om övertagandet av den kommunala guiden hade varit genomförbar.

Förväntade effekter:

I projektbeskrivningen fanns bättre tillgänglighet i kyrkogårdsmiljöerna och bättre information kring tillgänglighet som förväntade effekter efter projektets slut. Arbetsgruppen på Gotlands Museum anser att ”Handledningen” och informationsseminariet bör anses motsvara förväntningarna på information medan det är svårare att ge ett positivt svar på om tillgängligheten förbättrats i kyrkogårdsmiljöerna, annat än för Fårö kyrka. Vi kan dock konstatera att de många kontakter som projektet tagit med företrädare för församlingarna definitivt lyft frågan på många av församlingarnas dagordning och att detta bidragit till att hålla tillgänglighetsarbetet levande.

Besökskyrkor:

Då höga kulturhistoriska värden, små församlingar och höga anpassningskostnader sammanfaller för många Gotländska kyrkor bör en gemensam strategi för det fortsatta arbetet ses som en fördel, för att få god effekt på de insatser som görs. Inledningsvis kanske några av kyrkorna kan väljas ut för att ges en uppgradering av tillgängligheten för att därefter kunna hänvisa till dessa som ”besökskyrkor”. Detta strider mot intentionerna i lagstiftningen för tillgänglighet, som skall gälla lika i samtliga offentliga lokaler, men kommer sannolikt av ekonomiska skäl vara en nödvändighet, i alla fall i ett kortare tidsperspektiv.

³ Över Tröskeln – Ansökan om kyrkoantikvarisk ersättning 2013. Visby stift.

Församlingarnas ekonomiska utrymme för större investeringar är begränsat samtidigt som storleken på sökningsbara bidrag minskar. I Norra Gotlands Pastorat uttrycker fastighetsansvarige⁴ det som att det mesta går till akuta åtgärder och att pastoratet inte ser några möjligheter att på kort sikt kunna leverera investeringar som behövs.

Automatiska dörröppnare:

Även en av de minst komplicerade och yngsta entrédörrarna (i Fårö kyrka) visade sig, med dagens teknik, vara så svår att anpassa för automatisk öppning, att vi misslyckades hitta en lösning. Här ska poängteras att vi pratade med flera låskonsulter som arbetet med kyrkor i Sverige men utan att finna någon lyckad lösning på motsvarande komplexitetsnivå. Slutsatsen är att automatiskt öppningsbara dörrar inte går att få fram med de originaldörrar och lås som finns i de Gotländska kyrkorna idag⁵.

Golvhissar:

Idag har tekniska lösningar för framkomlighet utvecklats för kulturhistoriskt känsliga miljöer. Golvliftar finns idag i flera kyrkor i Sverige. Det är möjligt att det för någon av Gotlands kyrkor kan vara av intresse att titta på en sådan lösning i stället för ramp. Lösningar finns för invändigt liksom utvändigt bruk framför trappor och i trappor. Hissarna kostar mellan 200 000 kronor och 700 000 kronor beroende på de krav som ställs.

Samordnare:

Tillgänglighetsfrågor blir ofta komplexa där lagstiftning, kulturmiljö och församlingarnas ekonomi spretar åt olika håll. Erfarenheter inom projektet tyder på att åtgärder som utförs inte alltid är välplanerade utan görs utifrån församlingens aktuella behov och situationer då helhetsbilden (framkomlighet, ljus, ljud och syn) vid den aktuella kyrkan inte tillgodoses. Det är inte ovanligt att ramper är väl utförda men att möjligheten att ta sig fram till rampen över kyrkogården är sämre. Finns det möjlighet att inom stiftsorganisationen låta någon utveckla kunskaperna i dessa frågor, en person som skulle kunna fungera som stöd för att bedöma och i vissa fall genomföra åtgärder över hela stiftet, skulle detta spara pengar och tid för församlingarna, samt ge bättre tillgänglighetslösningar. De gotländska kyrkorna har ofta samma typ av tillgänglighetsproblematik varför det kanske är onödigt att varje församling anlitar entreprenörer för att t.ex. finna en acceptabel lösning för en ramp.

⁴ Kenneth Marz-Hardings telefonsamtal 2016-11-09

⁵ Det kan finnas undantag från detta.

I Eskelhems kyrka har ett par bänkrader lyfts ur ett bänkkvarter vilket ger en bra plats för t.ex. en rullstol.

Här finns anledning att påpeka att mycket går att göra utan att det behövs stora investeringar. Så kan t.ex. en så enkel åtgärd som att låta kyrkgårdsgrinden stå öppen bidra till en totalt bättre tillgänglighetsbild vid den aktuella kyrkan.

Det finns flera utbildningar som korttidskurser mellan 2-5 dagar som även kan ge certifiering för att arbeta med tillgänglighetsfrågor.

Tillgänglighetsguide:

Projektet har misslyckats att få till stånd en nätbaserad guide till kyrkorna där tillgänglighet framgått på ett tydligt sätt. Den kommunala erfarenheten visar på stora kostnader för att bygga upp och uppdatera materialet, varför kommunens guide stängdes ner då statliga bidrag för arbetet upphörde. Att behovet finns för kyrkorna är dock entydigt, men då kanske främst för utomregional kulturturism. Kan Visby stift välja ut några kyrkor med den bästa tillgängligheten ur olika aspekter och presentera dem på sin hemsida kan detta vara en bra och angelägen början.

Över tröskeln

Intervjuer:

Lars Simonsson Guldman (hiss) 073 4101260

Kenneth Marz Hardings Fastighetsansvarig Norra Gotlands pastorat.

Per-Anders Johansson Fastighetsverket (fastighetsverkets tillgänglighetsansvarige) 010
4787038

Anna-Karin Müller Länsstyrelsen på Gotland